

Anton Loboda:

Vprašanje narodno mešanih ozemelj.

Pogled na narodopisno karto Evrope nam takoj pokaže razloček med vzhodno in zapadno polovico našega kontinenta. Dočim imamo na zapadu narodnostne razmere v vsakem oziru konsolidirane, nam nudi vzhod ravno nasprotno sliko. Takoj meja med posameznimi narodi obrne pozornost nase; poteka izredno nenaravno, v mnogih vijugah, siksakih in zajedah, obmejno ozemlje pa razjeda vrh tega cela množica jezikovnih otokov, ki pa so raztreseni tudi po sredini narodno-kompaktnih ozemelj. Vrh tega imamo na vzhodu relativno veliko večjo množico različnih narodov ter ljudstev, kakor na zapadu; skratka: — narodnostni odnošaji vzhoda nam nudijo v primeri z zapadom sliko nekonsolidiranosti.

Na istem ozemlju pa imamo neurejene tudi narodno-politične in istotako socijalno-gospodarske razmere. Imamo tu večinoma še gospodarsko in politično privilegirano plemstvo-veleposestvo, proti kateremu stoje v boju meščanska, delavska in kmetska demokracija, nasprotje med socijalnimi skupinami je v narodnostno mešanih pokrajinah obenem narodnostno, plemensko. V narodno-političnem oziru pa se nacionalno zapostavljena ljudstva bore proti politični nadvladi tujerodcev, za načelo narodnega samodločevanja, za nacionalne države.

Te razmere, nekonsolidirane v socijalno-gospodarskem, etničnem ter nacionalno-političnem pogledu, nudijo izredno spornega netiva ter se nahajajo v neprestanem bojnem razpoloženju; razvoj, usmerjen kakor vedno in povsod tudi tu h konsolidaciji, zahteva vsled tega silnih bojov, tako da nudi Evropa na vzhodu mnogokrat vtis naravnost kaotičnega stanja. Vsi ti mnogostranski problemi javnega življenja so med seboj v ozki zvezi, eno vprašanje sega v drugo, razrešitev in konsolidacija enega pospešuje, ima za posledico razrešitev in konsolidacijo drugega. Pričujoča razprava naj nam osvetli in razloži narodnostno neurejenost našega vzhoda ter nam pokaže perspektivo bodoče konsolidacije ter faktorjev, s katerimi stoji v nujni vzročni zvezi.

Izhodišče našega razmotrivanja nam kaže konstatacija, da se nahajajo naznačene neurejene narodnostne, narodno-politične in socijalno-gospodarske razmere predvsem v gotovih političnih teritorijih: v avstro-ogrski monarhiji, v Turčiji oziroma v pokrajinah, ki so pri-

padale še nedavno k turški državi, dalje v razsežnih pokrajinah, katere smo prištevali do včeraj Rusiji; še posebej pa moramo navesti ozemlje, ki je pripadalo do pred dobrimi sto leti staroslavni Poljski. Vsem navedenim zemljam so skupni naznačeni pojavi, le s tem razločkom, da se nahajajo v nekaterih predelih bližje konsolidaciji kakor v drugih, o čemer bo pozneje podrobno govor.

Oglejmo si genezo tega stanja na najpripravnejšem primeru, ki nam leži najbližje, na nas samih.

Bajuvvari-Franki so si podvrgli politično naše slovensko ozemlje; ostalo je slednjič v oblasti nemške države. Ko je to začel razjedati partikularizem, je ostala dedič in naslednik centralne nemške oblasti pri nas habsburška Avstrija, do napoleonskih vojn oziroma do regeneracije Nemčije potom Pruske del in obenem vodja nemške države. Nositelj politične nadvlade pa je ostal pri nas ves čas nepretrgano nemški element.

Današnja narodnostna pomešanost naših pokrajin je posledica teh historičnih dejstev. Predvsem vidimo, da nam je nemška politična nadvlada prinesla nemško plemstvo-veleposestvo, bodisi na ta način, da so bila konfiscirana posestva političnih nasprotnikov oziroma upornikov (na pr. o priliki upora Ljutovida Posavskega) ter podarjena nemškim velikašem, ki so se nato naselili med našim ljudstvom, bodisi da so se preostali domači plemiči tekom časa ponemčili. Drugič so se v naša na novo nastajajoča mesta in trge priseljevali nemški prebivalci, obrtniki, trgovci, rudarji in pozneje različni uradniki; vsi ti ter splošne civilizacijske okoliščine so pa povzročile, da so se ponemčevali tudi meščani in tržani, ki so bili izšli sicer iz domačega podeželskega prebivalstva. In tretjič so nemški velikaši na našem ozemlju, posvetni kakor cerkveni oblastniki, naseljevali na redko obljudenih ali sploh neposeljenih predelih naše zemlje nemške poljedelske naseljence v večjih množinah, ki so tako stvorili večje ali manjše kompaktne nemške podeželske otoke sredi slovenskega prebivalstva (primerjaj Kočevje, nemške naselbine na posestvu brižinskih škofov okrog Škofje Loke in še več drugih).

Po tej trojni poti je prihajal med nas nemški element, asimilirajoč si ob enem dele domačega življa, predvsem v višjih socialnih plasteh; rezultat je bil ustvaritev civilizacijsko-kulturne nemške atmosfere, na drugi strani pa nemški narodnostni otoki sredi kompaktne našega podeželskega prebivalstva.

Slične so narodnostne razmere v deželah češke krone. Pretežno nemško plemstvo, ki datira sicer večinoma izza Bele gore, nemške mestne kolonije (Budjevice, dalje zlasti na Moravskem) ter nemški kmetijski otoki. Teh pojavov ni povzročila le nemško-avstrijska politična nadvlada, deloma datirajo še iz dobe češke državne samostojnosti.

Češki kralji ter posvetni in cerkveni velikaši, zlasti pa samostani, so namreč sami pospeševali doseljevanje nemškega elementa kmetskega, obrtniškega ali rudarskega stanu, kar nam je razumljivo, ako pomislimo na takratno gospodarsko ter sploh civilizacijsko-kulturno razmerje med Nemci in Čehi.

Po ozemlju nemadžarskih narodnosti Ogrske, med Slovaki, Rusini, Rumuni je plemstvo madžarsko, mesta tvorijo tujerodne kolonije, deloma madžarske, deloma pa še nemške; Nemce so tu v srednjem veku in še pozneje naseljevali domači ogrski kralji in velikaši, iz enakih razlogov, kakor na Češkem. Imamo vrh tega obširnejše naselbine tujerodnega agrarnega prebivalstva, zlasti Nemce (Saksonce) med Rumuni.

Na južnem Ogrskem (in po Hrvatski) imamo z ozirom na nastanek četrti tip narodnostne pomešanosti. Velike množice srbskega prebivalstva so zapustile tla stare Srbije ter bežale pred turškimi zatiralci preko državne meje; Habsburžani so te politične begunce najraje naselili blizu meje, na ozemlju, ki je bilo vsled politične lege močno opustošeno, redko poseljeno in pa najbolj ogroženo. Tako imamo številne naselbine pravoslavnega, srbskega prebivalstva predvsem po Banatu in Sremu, pa tudi po ostali Hrvatski na pr. v Gorjancih in celo v naši Belikrajini. Banat s Sremom, to je sploh tipično ozemlje, pravi konglomerat narodnosti, kakršne opazujemo pogostem ob mejah bojevitih držav. Kdor se je hotel naseliti na tem opustošenem, napol zapuščenem ozemlju, je bil dobrodošel. Podobne narodnostne mešanice imamo tudi v Bukovini, po Besarabiji in sploh po južni Rusiji; njih zgodovinska uloga je banatski zelo slična. — V kategorijo političnih beguncev spadajo tudi španjolski židje, tvoreč še danes skoro štiri petine solunskega prebivalstva in manjše naselbine v nekaterih drugih balkanskih mestih, na pr. v Sarajevu; izselili so se bili v zavetje Turčije iz dotlej mohamedanske Španije, kjer so jih stiskali krščanski osvojitelji.

Po Balkanu, do nedavna teritoriju Turčije, je bilo plemstvo skoro izključno turško ter poturčeno, enako večinoma tudi meščanstvo. Po nekaterih predelih imamo tudi turške poljedelske kolonije. Asimilacija je dosegla po velikem delu le prvo stopnjo, katero znači sprejetje muslimanske vere (na pr. v Bosni, Stari Srbiji, Pomaki i. t. d.). Važno je bilo, da so Arnavti, starodavni avtohtoni prebivalci v gorovju na zapadu, večinoma sprejeli islam ter postali na ta način zavezniki Turkom proti krščanskim Srbom. Okoriščajoč se na ta način z ulogo politično vladajočega, so se nasilno razširili po srbskem ozemlju, meječem na arnavtsko, zlasti v zadnjem stoletju; tu imamo vsled tega arnavtska veleposestva, mesta in obširne agrarne naselbine najnovejšega datumu.

Na južnem slovanskem ozemlju Balkana imamo še poseben, peti tip narodnostnih otokov. So to grška mesta sredi slovanskega podeželskega prebivalstva ob obalah Črnega ter Egejskega morja, pa

tudi po južni Macedoniji. Ti Grki predstavljajo ostanek starega grškega prebivalstva, ki se je bilo rešilo splošne slovanske poplave ob začetku srednjega veka; pripada mu mestoma tudi kompaktno podeželsko prebivalstvo ob morskem obrežju. Grki so zavzemali v turški državi razmeroma precej privilegirano mesto (Fanar!), zato so se vso dobo politične podložnosti ohranili ter so mogli asimilirati pač tudi dose-ljujoči se slovanski živelj. — Podobnega izvora je tudi italijanstvo nekaterih dalmatinskih ter istrskih mest vključivši Trst; italijanski element je tod ostanek starega romanskega prebivalstva, ki se je bilo rešilo pred slovansko poplavo začetkom srednjega veka. Še noter v novi vek je tu gospodoval starodalmatinsko-romanski jezik in ne italijanski, ki je slednjič zagospodoval šele pod vplivom politične vlade Benetk in kulturnih stikov ž njimi in sploh z Italijo. Romansko-italijanski element po vzhodno-jadranskem obrežju pa se je mogel obdržati le, ker si je stalno asimiliriral doseljujoče se slovanske okoličane; obenem pa je imela beneška politična oblast za posledico, da je nastalo laško ter poitalijančeno plemstvo in meščanstvo tudi po slovanskem obmorskem ozadju, kakor tudi po beneški Sloveniji.

Na severu imamo v pokrajinah nekdanje Poljske na narodnostno litevskem, beloruskem in maloruskem ozemlju poljsko ali popoljšeno plemstvo, meščanstvo in tudi posamezne podeželske naselbine. Ker je med Poljaki domače meščanstvo nadomestoval židovski element, je isti koloniziral tudi označene pokrajine ter tvori v njih pretežni del meščanstva. Kjer so poljske province zgodaj prišle pod nemško oblast, kakor na pr. v pruski Šleziji, v pravi Prusiji, tam so dali Nemci v narodnostnem oziru pokrajini isti značaj kakor pri nas ali pri Čehih. Dalje proti severu imamo obmorske baltijske pokrajine, ki so tvorile dolgo časa državo nemških križarskih redov; tu so nastale na narodnostno letskem ter estskem ozemlju nemška mesta in nemško plemstvo-veleposestvo. — Politična vlada Švedov na Finskem je ustvarila podobno tudi tu švedske mestne in plemiške kolonije na finskem ozemlju. — In kako je slednjič v Rusiji vse ozemlje raznih ljudstev in ljudskih drobcev, ki obdajajo velikansko maso kompaktne ruskega narodnega ozemlja na vzhodu, jugu in severu, narodnostno razkosano, prepleteno in pretaknjeno z ruskim elementom, o tem nam pokaže točno sliko vsak narodnostni zemljevid; kar pa imamo med Rusi na pr. nemških agrarnih kolonij (na pr. ob Volgi), pa so nastale v novejši dobi na enak način kakor one od domačih vladarjev povzročene po Ogrskem in Češkem.

Manjši ljudski drobci, ki so še poleg naštetih raztreseni po našem vzhodu, dajo nekaterim pokrajinam še bolj pestro narodnostno sliko.

Uvodoma je bilo označeno, da je očrtana narodnostna pomešanost v Evropi posebnost njene vzhodne polovice. Zapad je povsem drugačen;

tu imamo le posamezne ostanke starodavnega keltskega prebivalstva ter Baske kot ostanek starih Ibercev, sicer pa kaže ta del našega kontinenta v narodnostnem oziru popolnoma konsolidirane razmere. Tu tvorijo povsod narodi res kompaktne skupine, nikjer narodnostno-jezikovnih otokov, nikjer narodnostno različnih socijalnih skupin na istem teritoriju, meje med posameznimi narodi pa potekajo povsod mirnejše, pravilnejše in naravnejše, zlasti niso nikjer vzhodnim slično razjedene ter prepletene z raznorodnimi drobci.

Poglejmo sedaj, kje leže vzroki različnosti narodnostnih razmer. Zgodovina, ki naj vedno podaja le razlago sedanosti kot rezultat preteklosti, nam jih pojasnjuje povsem zadostno. Pokaže nam namreč, da smo imeli v minulih dobah tudi na zapadu na istih teritorijih pomešane dele različnih ras in ljudstev, na nekaterih ozemljih celo pravo zmes najrazličnejših plemenskih drobcev, da pa so se ti heterogeni elementi tekom časa povsod stopili v eno, se zenačili v enotne narode. V podkrepitev samo nekaj vzgledov; Rimljani, ki so si z orožjem osvojili keltsko Galijo, so se naselili med Kelti po mestih, oziroma so ustanovili nova mesta, pred vsem vojaške kolonije. To so bili prvi rimski narodnostni otoki med keltskim prebivalstvom; odtod pa je rimska civilizacija, opirajoča se v glavnem na politično moč, potom doseljevanja rimskih trgovcev, uradnikov in zlasti dosluženih vojakov ter na drugi strani potom raznarodovanja avtohtonega življa asimilirala bližnjo in daljno okolico mest, zlasti najpreje ob prometnih črtah, natanko tako, kakor se je vsesal in se še nadalje širi na pr. nemški element po Koroški in spodnji Štajerski. Proces romanizacije pa še ni bil zaključen, ko so se po polomu Rima polastili dežele Germani ter se naselili po nji, tvoreč po mestih in po kmetih germanske narodnostne otoke, zlasti pa vladajočo plast plemstva. Tekom sledečih stoletij pa so bili pod vplivom visoke romansko-latinske civilizacije romanizirani ti germanski doseljenci, pa tudi podeželski ostanki starega keltskega prebivalstva. Enaki procesi so se odigravali v nelatinski Italiji, Španiji in drugod. V južni Italiji in Siciliji na primer, kjer se je stikal stari Vzhod z Zapadom, kamor je ponovno od juga segel vpliv sosednje najsevernejše Afrike, so se med staro itališko prebivalstvo doselili Grki (*Graecia magna*!), na Sicilijo tudi semitski Kartagžani; v rimski dobi je vse te nadvladal Rimljan in jih romaniziral; ob času vrhunca arabsko-mohamedanske moči so se polastili dežele Arabci in se tudi nastanili v nji, dočim so bili že preje od severa segli semkaj odjeki raznih germanskih ljudstev, predvsem Langobardi; boj z Arabci so vzprejeli ter srečno dobojevali pofrancoženi Normani, ki so se bili tudi v znatnih množinah naselili tod. V tej narodnostni zmesi pa se je vendarle ohranil osnovni ton, romansko-italijansko prebivalstvo, ki si je asimiliralo vse tuje elemente. Podobnih primerov

nam nudi zapadna Evropa še mnogo; zavedati pa se moramo, da so naznačena asimilacija ni zvršila nikjer na mah, temveč da so deli posameznih ljudstev prebivali dolge dobe pomešani drug poleg drugega v deželi, predno so se civilizacijsko slabeyši prilagodili močnejšemu plemenu. Ali, z drugimi besedami: pogled v minulo zgodovino Evrope nam kaže, da smo imeli tudi v zapadni Evropi dobe, ko je bilo njeno prebivalstvo narodnostno prav tako pomešano, kakor je še danes v vzhodni Evropi. Razlika med evropskim vzhodom in zapadom v tem oziru torej ni absolutna, temveč le relativna, le časovna.

Socijologija nas uči, da ima človeška družba vedno tendenco, prilagoditi, asimilirati si tuje ljudske dele, ki so bili prišli v njeno območje; zlasti velja to o njeni najmočnejši zvezni obliki, o državi. Iz različnih plemenskih, kulturno-civilizacijskih sestavin staplja, ustvarja enotne etnične skupine. Preobširno bi bilo obdelati podrobno, kaki faktorji, katere okoliščnosti modificirajo asimilacijo; zadostuje, ako si predočimo dva glavna načina tega procesa. Pri prvem imamo opraviti z avtohtonim, pretežno poljedelskim prebivalstvom, katero si je bil podvrgel tuj narod, kulturno in po svoji civilizaciji, politični in vojaški organizaciji višje stoječa država; tekom časa nastanejo med podvrženim ljudstvom vojaške (plemiške), mestne (trgovsko-uradniške) in slednjič tudi poljedelske kolonije vladajočega naroda, ki proizvajajo na podvržence asimilativen vpliv. Imamo vzglede, kjer je prišel očrtani proces asimilacije do popolnega uspeha; semkaj spada romanizacija jugozapadne Evrope, germanizacija Polabja in večine stare Karantanije, evropeizacija Amerike (predvsem pošpanjenje večine južne Amerike ter Mehike), imamo pa tudi primere, kjer je asimilacija še v teku ali kjer se je bila ustavila, predno je dosegla popolni končni uspeh. K temu drugemu slučaju spada germanizacija pri nas in na Češkem ter v pribaltijskih provincah, polonizacija na nepoljskem ozemlju stare Poljske in iz novejšega časa še več vzgledov. Pri drugem tipu pa imamo opraviti z ljudstvom, navadno še popolnoma ali napol nomadskim, ki si je podvrglo kulturno višje stoječi narod, se naselilo med njim, a tekom časa privzelo njegovo kulturo-civilizacijo, njegove običaje in jezik ter se tako slednjič strnilo z njim v etnično enoto. Primer zato so Germani v poromanjeni Galiji, Španiji, Italiji, Bolgari med Slovani vzhodnega Balkana in dr.

Vidimo torej, da so se odigravali v zapadni in v vzhodni Evropi enaki asimilacijski procesi; da pa je bila dosežena na poti k končnemu uspehu različna stopnja v raznih delih Evrope, zato je odgovornih več okoliščnosti, od katerih naj se pomudimo le pri najvažnejših.

Različni faktorji, od katerih zavisi proces asimilacije, njega hitrost in intenzivnost, se tekom časa seveda izpreminjajo in tako povzročajo urnejši in počasnejši tempo, pa tudi zastanek ali celo reakcijo. Za vse te slučaje nam nudi zgodovina vzgledov dovolj. Predvsem je odločilne

važnosti, da politična zgradba nadvladajočega ljudstva nad podvrženim ne izgubi zveze z jedrom svojega plemena, da torej odtod dobiva vedno svežega dotoka, ter na ta način vedno na novo obnavlja svojo asimilacijsko silo. Ako dotok oslabi ali sploh poneha, oslabi odnosno se ustavi tudi nadaljna asimilacija. Rimski sistem koloniziranja provinc oziroma njih mest z dosluženim vojaštvom se je v asimilativnem oziru izborno obnesel; v rimskih legijah in njih tisočernih taboriščih je bilo romaniziranih na stotisoče Nerimljanov, in ti brezštevilni stotisoči so, naseljeni po najboljših predelih province, romanizirali dalje bližnjo in daljno okolico svojih bivališč. Srednjeveška in novoveška zgodovina ni ustvarila nobenega tako neizčrpnega ljudskega rezervoarja, kakor je bil rimski imperij, zato asimilacija potom doseljevanja vladajočega elementa v vzhodni Evropi ni nikjer dosegla velikih uspešnih rezultatov, dasi je bil v malem tuintam kakor na pr. na Polabju, na Pruskem, v vzh. Alpah ter severovzhodni Rusiji njen uspeh vendarle popoln. Dalje je važno, da kažejo državne tvorbe na zapadu v splošnem stanovitnejši obstoj, kar je v zvezi z zemljepisno lego; sosesčina vzhoda z Azijo je bila odločilna v marsikaterem oziru. Ta spremenljivost državno-političnih razmer je bila seveda za asimilacijo vedno odločilnega pomena, kakor je jasno iz dosedanjega razmotrivanja. Razen tega je bilo za zapad silno ugodno, da je rimska država ustvarila velikansko kulturno-civilizacijsko enoto, ki se je v bistvu vzdržala tudi v teku srednjega veka ter je učinkovala napram poznejšim vplivom kot močen zenačujoč faktor; na zapadu smo imeli raso in kulturno le dve veliki skupini: latinsko-romansko in germansko. Na vzhodu pa je bilo število ljudstev, medsebojno bistveno različnih po rasi, jeziku, kulturi in verstvu, že od začetka veliko večje, tako da je bila tu narodnostna različenost že sama po sebi od vsega začetka nerazmerno večja ko na zapadu, zlasti pa so na pr. verske razlike asimilacijo znatno ovirale in zadrževale.

Skratka: cela vrsta okolišnic je povzročila, da je proces asimilacije na zapadu z malimi izjemami že zaključen, dočim na vzhodu še traja. Njega potek pa modificirajo v najnovejši dobi novi odločilni faktorji, katere si oglejmo v naslednjem delu razmotrivanja.

V kulturnem in političnem življenju Evrope nastopi v 19. stoletju novo gibanje: preporod doslej politično ter kulturno nesvestnih narodov, oživljenje in osveščenje doslej politično ter kulturno, večinoma pa tudi socijalno zaslužnjenih, potlačenih ljudstev. Demokratizem je bil gibalo nove dobe. V kulturnem oziru je stremel narodni preporod za vstvarjenjem samostojne in samonikle narodne kulture, za gojitvijo narodnega jezika in s pomočjo tega za prosvitljenjem najširših narodnih plasti; iz tega je jasno, da je moralo biti novo stremljenje tudi delo za emancipacijo od tujerodne kulturne nadvlade, s katero je bil narod uspaval vladajoči element. V socijalno-gospodarskem oziru je

moralo biti narodno prebujenje istotako boj za socialno - gospodarsko osamosvojitvev potlačenih. Narodni prepород, ki je pričel s kulturno-prosvetnim prebujenjem in prenavljanjem, pa je moral kmalu spoznati nujno konsekvenco, prenesti boj na politično polje in začeti odločno borbo za politično emancipacijo naroda. Nekaj desetletij dela in boja za nacionalno osamosvojitve je prineslo slednjič spoznanje, da tiči sploh jedro problema narodne emancipacije v vprašanju politične osvoboditve in osamosvojitve; tako smo dobili geslo v zahtevi po narodnem samoodločevanju v obliki narodnih držav, s čemer je načeto narodno vprašanje pri koreninah.

Delo narodnega osveščanja je kmalu izzvalo najhujši odpor vladajočih tujerodcev, ki je imel za posledico boj v stoterih oblikah, boj v najrazličnejših panogah osebnega in splošno-ljudskega življenja. Vladajoči tujerodni element je moral spoznati, da mora narodni prepород slednjič izpodkopati celotno njegovo privilegirano, historično pozicijo, zato se je postavil seveda v bran z vsemi sredstvi.

Narodni prepород ljudskih množic se je po svojem učinkovanju sam po sebi naperil zlasti proti dotedanji asimilaciji, ki je pomenila za nas raznarodovanje. Ker se je vršila razen ob meji zlasti v mestih na našem ozemlju, se je moral uspeh narodnega prebujenja ravno tu najočitnejše pokazati. Šlo je za to, ljudi, ki so se v tujerodnih ter potujčenih mestih že napol asimilirali, zopet pridobiti narodu, iz katerega so izšli, na drugi strani pa one, ki se na novo doseljujejo v mesta, ohraniti v narodni zavesti, da bi se v bodoče ne dali asimilirati.

To stremljenje, nujno sledeče iz narodnega prepорода samega, je imelo za posledico, da se je vnel za potujčena mesta oster boj. Splošen pojav je, da mestno prebivalstvo ne vzdržuje samo sebe, nikar pa da bi se celo množilo, zato si mora pomagati z doseljenci z dežele, ki tvorijo njega podmladek, njegovo trajno življensko silo. Ako sta dežela ter mesto raznorodna, bi kazal matematičen račun, da si mora narodno osveščeno kmetско prebivalstvo mesto slednjič narodnostno osvojiti, si ga torej asimilirati, ali boljše reasimilirati. Ta proces reasimilacije tujerodnih ali potujčenih mest in trgov ter deloma tudi podeželskih tujerodnih kolonij je ponekod, kjer je nacionalna večina dobila politično oblast popolnoma ali vsaj deloma v roke, dosegel že velike uspehe; pridobili smo zopet Ljubljano in sploh mesta ter trge kranjske s kmetskimi nemškimi otoki vred (v poljanski in selški dolini), Čehi so pridobili Prago in celo osrednjo Češko, Srbi na pr. so narodnostno zenotili celo Srbijo. Toda proces reasimilacije ni imel povsod tako naglega uspeha; ovire, ki se mu stavijo nasproti, so mestoma velike, da, celo nepremagljive.

Dalje pa je važno naslednje. Z velikanskem narastkom industrije v drugi polovici 19. stoletja se je razvilo po mestih novo življenje.

Industrija je pritegnila v svoje obrate silne množice ljudi, s svojim pojavom poklicala v življenje nepregledne vrste posredovalnih, trgovskih, prometnih, bančnih in drugih podjetij ter s tem dala mestom novo, doslej nepoznano vlogo v življenju narodov. Postala so središče velikanskemu obratu, ki še raste brez prestanka v vedno večje dimenzije. Postala so vsemogočna privlačna sila za cele dežele. V svojih obratih potrebujejo silnih množic delovnih moči; mesta sama jih seveda niso mogla dati, dalo pa jih je kmetско prebivalstvo z dežele. Začelo se je veliko izseljevanje s kmetov v mesta, industrijske centre ter rudnike, najpreje iz najbližje okolice, nato od daleč, tudi iz najbolj skritih hribov ter slednjič iz oddaljenih poljedelskih dežel in držav. Kakor sesalke so mesta; vse so izsesala iz dežel, vse razpoložljive sile so izginile s kmetov, da, dostikrat še več. —

Ker se industrija ni razvila povsod enakomerno, so potegnile industrializirane pokrajine nase ogromne množice iz agrarnih predelov. Slednje so imele tedaj dvojno izgubo; morale so plačevati izdelke tuje industrije, in morale so zakladati njena podjetja s svojimi delavskimi močmi.

Ta ogromna emigracija naših kmetских ljudi v industrijska središča Severne Amerike, Vestfalskega, Gorenje Štajerske pomeni silen upadek naše nacionalne sile. Zakaj naši izseljenci se dajo v tujini povsod asimilirati; dejstvo je, da se prilagode milijeju, v katerega pridejo in prestopijo, če še ne sami, pa njih otroci in vnuki, iz zveze slovenske narodne enote v drugo nacionalno skupino.

Kakor nam, se godi Čehom na Dunaju, v nemških industrijskih centrih sev. Češke, po Nemškem, v Ameriki, Slovakom na Dunaju, v Budimpešti, pa tudi drugim slovanskim narodom. Proti raznarodovanju teh izseljencev se je začelo zadnje čase vedno krepkejšo gibanje; s pomočjo manjšinskih šol, podrobne organizacije in agitacije se skuša preprečiti raznarodovanje. In uspeh?

Reči je treba, da je doslej izseljevanje ravnokar očrtane vrste vedlo vselej in povsod do tega, da so se izseljenci prilagodili milijeju, v katerega so prišli. Odpor proti temu pojavu je še prekratek, da bi bilo mogoče videti njegove uspehe, ali zdi se mi gotovo upravičeno najmanj dvomiti o uspešnosti protiakcije. Zakaj socijološko dejstvo je, da socijalni milije tujerodne priseljence vedno asimilira, če ne njih same, pa gotovo njih potomce. Narodne manjšinske šole tvorijo le en del uplivov, katerim je izpostavljen tak doseljenec; ostane poleg šole še cela doba človeškega življenja, ostane ves kontakt s tujim elementom v podjetju, v družabnem življenju, v političnem oziru sploh, skratka: ostane asimilativna moč cele civilizacijske atmosfere, v katero je izseljenec zamrežen kljub nacionalni zavednosti in nacionalni vzgoji potom šole in drugih nacionalnih faktorjev. In moči te civilizacijske atmosfere ne smemo podcenjevati; saj vidimo, da ji zapadejo celo

takozvani inteligentni doseljenci visoko kulturnih narodov, ako pridejo v sličen položaj. Gotovo je, da asimilacija počasneje napreduje, ako ima opraviti lokalno z velikim številom konacionalnih priseljencev, ki prinese v takem slučaju nekako nacionalni milije s seboj, ali da se ustavi, zato so potrebne še važnejše okolnosti.¹

Dalje pa nam je moderna industrijalizacija, ki je povzročila izseljevanje naših kmetjskih ljudi in njih raznarodovanje v tujini, v narodnem oziru škodila tudi doma. Zlasti ob narodni meji, kjer se stavijo reasimilaciji tujerodnih mest in trgov nepremostljive ovire nasproti. V teh pokrajinah, pri nas predvsem na Spodnje Štajerskem ter Koroškem, se namreč narodni nasprotnik reasimilaciji svojih otokov uspešno ustavlja. Za ta odpor pa more zajemati potrebno moč le v privilegirani nacionalno-politični poziciji, stoječi v popolnem nasprotju z demokratičnim načelom časa; ta mu omogoča, da pošilja popolnoma protidemokratsko na vsa mesta vlade, uprave in prometa svoje uradnike, ki naj vzdržujejo njegovo politično ter civilizacijsko nadvlado. Sistem računa z družabno-gospodarsko nujnostjo; vladajočim uradnikom se prilagodi od njih gospodarsko odvisni trgovski, obrtniški ter službujoči stan; tako se vzdržujejo s pomočjo politične pozicije narodnostni otoki in proti temu sistemu je orožje narodnega osveščenja brez moči.

Industrijalizacija naših pokrajin je očrtanemu sistemu le v oporo, vsled okolnosti, da je industrijski kapital v nemških oziroma državnih rokah. V skladu z opisanimi nemško-nacionalnimi težnjami, ki se tu z državnimi popolnoma krijejo, se importira nemško vodilno osobje, katero tvori z uradniško-trgovskimi otoki ogrodje politično-kapitalistični nemški sferi, ki je tako močna, da je ne samo dovolj odporna proti reasimilativnim tendencam, temveč da slovenske priseljence, v prvi vrsti delavske sloje, pa tudi inteligente, še vedno asimilira. Tu pomeni torej industrijalizacija poživljenje historičnega raznarodovanja, zato je narodnostno pomešanost še povečala in tujerodne otoke še pojačila in pomnožila. Proti tem pojavom je vse naše manjšinsko delo brez moči, kakor nam kaže narodnostna statistika²; jasno je, da bi se nam narodna meja še nadalje drobila in umikala, če bi ostali v dosedanjih političnih razmerah. Zakaj v njih je jedro problema, v njih spremenitvi ključ razrešitve.

Spoznanje tega stanja je dalo kolosalni vzgon gibanju, ki ima za cilj ustvaritev nacionalnih držav. Spoznanje, da je le potom politične

¹ Zanimivo podrobno študijo o pogojih in faktorjih nacionalne asimilacije priobčuje dr. Otto Bauer v „Kampf“ 1912 št. 6. pod naslovom „Die Bedingungen der nationalen Assimilation“. Na podlagi zaključka, da je asimilacija naravna in nujna, izvaja avtor, ki je znan kot publicist in teoretik avstrijsko-nemške soc. demokracije, konsekvence ter nastopa na pr. proti ustanavljanju manjšinskih šol.

² prim. Mačkovšek, Statistika Slovencev, v knjigi: Niederle, Slovanstvo štr. 245.

osamosvojitve mogoča nacionalno-kulturna osamosvojitvev naroda, in da je le s pomočjo politične obrambe mogoče ustaviti raznarodovanje ob meji, v okrožju narodnostnih otokov teh izseljencev v tujini, vrh tega in s tem pa tudi uspešno nadaljevati in zaključiti proces reasimilacije tujerodnih otokov v narodnem ozemlju.

Oglejmo si natančneje pomen ustvaritve nacionalnih držav za proces narodne asimilacije.

Princip narodnega samoodločevanja zahteva, da upravljajo narod le močje iz njega, le njegovi lastni pooblaščenci, to so torej v danem slučaju domači uradniki. Vzemimo narodnostne otoke kakor so; iz njih izišlim uradnim zaposlencem ostane prednost le pri komunalnih uradih, v razmerju z večino, ki jo tvorijo v njih; pri vseh „vladnih“ in upravnih, prometnih in sploh javnih uradih, ki služijo večjim teritorijem, okrajem, event. deželam, državi, v uradih, katerim so mesta le — sedež njihovega poslovanja, pa samo v razmerju s številom istorodcev dotičnega ozemlja. Iz narodostne statistike je razvidno, da bo na tak način, v popolnem skladu z najdoslednejšo demokratizacijo, — število nemških javnih uradnikov in uslužbencev na korist slovenskim po vseh mestih bistveno padlo. Vzemimo nadalje v račun posredovalni, trgovski stan, ki jo bo v spremenjenih razmerah brez dvoma mahnil za novimi konsumenti, ter še vse tiste, ki so šli radi gospodarske odvisnosti na stran narodnih nasprotnikov, pa imamo že s tem sigurnost, da izgine umetno vzdrževani nemški značaj koroških in štajerskih mestec in trgov. Reasimilacija teh narodnostnih otokov bo torej naravna posledica realizacije načela narodne samoodločbe.

Podobno velja glede tujerodnih industrijskih središč na našem ozemlju. Domači civilizacijski milije, vzdrževan na očrtan način z upravno in trgovsko zaposlenimi, oprt na véliki moralni faktor zavesti politične moči, bo povzročil, da bo kmetski priseljensec, pritegnjen v industrijski obrat, ostal čustveno in civilizacijsko v zvezi z nacionalno enoto, iz katere je izšel, ne da bi sploh obstojala nevarnost ali sploh možnost, da bi se odnarodil. Postavimo, da bi ostal dosedanji nemški podjetnik kjer in kakor je; ker ne bo imel za seboj moralne zaslombe v zavesti politične oblasti in materialne v pomoči in zvezi z nemško kapitalistično strokovno organizacijo, si bo gotovo desetkrat premislil, tirati v svoj obrat nemško-nacionalno politiko v navskrižju z mišljenjem odjemalcev in vsega političnega milijeja. Ta prevdarek nam zagotavlja zanesljivo, da se bo tujerodni podjetnik v naši sredi v nacionalnem oziru obnašal najmanj popolnoma pasivno, če se ne bo kmalu naravnost želel povsem prilagoditi novi situaciji.

Premislimo pa sedaj še naslednje: Nacionalna država pomeni za nas tudi gospodarsko osamosvojitvev; s pomočjo industrijalizacije svoje domovine si bomo sami izdelovali če ne vseh, pa vsaj večino svojih

industrijskih potrebščin. Nastalo bode na naših tleh nešteto novih podjetij, ki bodo potrebovala tudi velikih množic delavskih moči. Naši ljudje ne bodo več zakladali Gradca, Gorenje Štajerske, Vestfalske, Amerike s svojo delovno energijo; tvorili bodo dotok našim mestom. In ker je bistvo zahteve po narodni samoodločbi princip, da naj rodna zemlja da kruha in zaslužka predvsem lastnim otrokom, je jasno, da morajo podjetja na naših tleh zaposliti najprej domačine, potem šele priseljence.

Na ta način bomo torej na eni strani izseljevanje ustavili, na drugi pa bodo naša mesta začela zelo hitro rasti in se množiti, kar bo njih reasimilacijo le še bolj pospešilo.

Vidimo torej, da je le kmetsko prebivalstvo trdna osnova pri določanju narodnostne pripadnosti pokrajine. Kmetsko prebivalstvo je odločilno, mesta v njem le sekundarni skupki, le izžarevanja iz nje, v akumulatorje vjeta njega energija. Mesta so posledica dežele, ne obratno, mesta so nastala zaradi in iz dežele, ne narobe; zato so tudi po svoji notranji strukturi le — odsev, verna slika dežele, dasi lahko, kakor vidimo, razne okoliščnosti to dejstvo zastro ali navidez zabrišejo. Zato je le dežela merodajna, kadar pojde za konstituiranje narodnih teritorijev, ne pa vključeni, sredi kompaktnega narodnega ozemlja ležeči tujerodni otoki. Zadnja slovenska vas ob narodni meji šele omejuje narodni teritorij; ako zvežemo s črto te skrajne vasi okrog in okrog našega ozemlja, dobimo šele celoto naše nacijske zemlje. Kar leži znotraj te črte tujerodnih enklav, so naše narodne manjšine, ta zahteva je evidentna z nacijskega, s političnega, gospodarskega stališča; ker pa smo videli, da je reasimilacija teh otokov — razvojna stopnja naravnega socijalnega procesa in današnje njih stanje le — faza v razvoju, zato je njih priključenje obdajajoči jih narodni okolici tudi v popolnem skladu z — rekel bi — znanstvenim promatranjem naših narodnostnih razmer.

Tujerodnost naših jezikovnih mestnih otokov je torej le faza v razvoju k reasimilaciji; enako kakor je bila svoj čas narodna nezavednost naših pokrajin le faza, kateri je sledilo narodno osveščenje. Ali naj se torej sporazumemo z mislijo, da odločujejo v spornih obmejnih pokrajinah prebivalci sami lokalno o svoji nacijsko-politični pripadnosti? L. 1861. na pr. se je večina dalmatinskih poslancev izrekla proti zjedinenju s Hrvatsko, zakaj dežela, narodno še ne dovolj osveščena, je bila še pod vplivom Italijanov in italijanašev. Le malo let nato je Dalmacija z minimalno izjemo zahtevala zvezo s Hrvatsko, in do danes je narodno osveščenje toliko napredovalo, da stoji dežela sedaj med hrvatskimi gotovo na prvem mestu. Navedenemu primeru je vprašanje lokalnega plebiscita v obmejnih spornih predelih v bistvu podobno; vsi ti kraji, Maribor, Gorica, Trst, Reka in drugi — še celo

Celovec ne stoji veliko drugače — ki bi danes glasovali proti združitvi z nami, bodo naravnim potom, brez najmanjšega pritiska v par desetletjih naši. To nam zagotavlja zgorajšnje razmotrivanje in potrjuje statistika ljudskega dotoka v zadnjih desetletjih.¹ Zato naj pri vprašanju konstituiranja narodnega ozemlja odločuje celokupni teritorij in eventualni plebiscit naj se izvrši le celotno v mejah, danih na podlagi zgoraj označenega principa.²

Kar velja za naše razmere, velja tudi za vsa narodnostno mešana, nacijsko-politično, socialno-gospodarsko ter narodnostno nekonsolidirana ozemlja vzhodne Evrope, kakor so uvodoma karakterizirana; povsod se odpirajo za razvoj h konsolidaciji enake perspektive. Kolikor bolj bo napredovala ljudska prosveta in nacijsko osveščenje mas, toliko odločnejša bo postajala zahteva po narodnem samoodločevanju in ustvaritvi nacijskih držav, in toliko preje se bo začel in hitreje ter uspešneje vršil ter zaključil proces reasimilacije tujerodnih enklav. V tej smeri gre razvoj in nikakor ni v skladu z njim, ako bi stremeli za konserviranjem današnjega stanja narodnostne pomešanosti. Stanje, kakor je že doseženo na zapadu, je prvi cilj razvoja tudi na vzhodu; po preteku nekaj generacij bo nudil tudi vzhod zaključena narodna ozemlja brez narodnostnih otokov, manjšin ter sporov.

Vse to bo prinesel naraven razvoj, kakor hitro se mu ustvari z izpremembo nacijsko-političnih razmer potrebni predpogoji. Narodna politika, ki se zaveda tega, ne bo skušala po nepotrebnem forsirati razvoja ter narodnostne manjšine siliti k asimilaciji. Zakaj kakor nam kažejo bogate izkušnje, rodi tak narodni pritisk le jačji odpor in proces preje ovira kakor pospeši. Zato je dovoliti lokalnim narodnim manjšinam vse manjšinske pravice ter jim puščati v okviru nacijske države v vsakršnem oziru popolno svobodo, ki je seveda ni zamenjavati z ohranitvijo njih današnjih privilegijev. Takšna narodna strpnost nam prav gotovo ne bo v škodo, zakaj zavedajmo se, da zakoni naravnega razvoja delujejo za nas in v tem je najzanesljivejša garancija za konsolidiranje današnjih razmer v našo prid.

Posebej je omeniti še obsežnejše poljedelske narodnostne otoke. Dejstvo je, da se kmetijski živelj, ki ostane na svoji grudi, narodni asimilaciji vztrajnejše upira, kakor mestni; zato se bodo kmetijski jezi-

¹ Prim. Mačkovšek, Statistika Slovencev, v knjigi Niederle, Slovanstvo, str. 257, ter Slovenski Narod 1918 dne 8. februarja: „Pranemški trikot“ Ptuj, Celje, Maribor.

² Trst na pr. leži znotraj našega zaključenega nacijskega teritorija in torej pripada po zgorajšnjih razmotrivanjih nam, kakor priznava vsa naša nacijsko-politična publicistika. Ako bi se hotel konstituirati kot samostojen političen člen ter v nasprotju z zgorajšnjim stališčem reklamirati zase lokalni plebiscit, se mora v tem slučaju odreči vsaki, tudi najbližji slovenski okoliški vasi, ker bi ista z isto pravico zahtevala lokalni plebiscit zase. Današnji politični Trst za plebiscit ne more ostati celota, tako kakor ne more glasovati skupno današnja Koroška, Štajerska.

kovni otoki izdatnejše ustavljali reasimilaciji. Tako je tudi narodni položaj za ona tujerodna mesta, ki se nahajajo sredi enakorodnega agrarnega otoka (na pr. Kočevje, nemški otoki na Moravskem) znatno ugodnejši. Reasimilacija pa se more preprečiti le v tem slučaju, če je okolica - otok tako velik teritorij, da ga dosedanje politično ter gospodarsko območje mesta ne presega, da ga torej politično ter gospodarsko živi. Vrh tega pa je treba pomisliti, da se bodo posamezniki vedno izseljevali z agrarnega otoka v večja drugorodna mesta v nacionalni državi, zlasti v glavno, tam pa posamezniki, oziroma njih otroci brezpogojno zapadejo asimilaciji. To so socialni pojavi, ki jih tudi najtemeljitejše narodno osveščenje ne bo moglo nikdar ustaviti. Kar pošlje torej mali agrarni otok ljudi izven svojega ozemlja — in to se bo vedno godilo, — zapadejo raznarodanju. Iz tega sledi, da mora število agrarnih otočanov relativno, v primeri z obdajajočim jih politično vodilnim narodom padati, dasi se, absolutno vzeto, vzdržuje. Industrijalizacija, ki bo otočane izvabila iz njih ozemlja ali pa k njim privabila tuje-roodne priseljence, ki se pod moralnim vplivom istorodne državno-politične moči ne bodo dali raznaroditi, pa bo ta proces še izdatno pospešila.

Proti tujerodcem plemiču-veleposestniku ter kapitalistu-podjetniku pa bo itak naperjeno socialno-politično stremljenje širokih mas. Kadar pride do realizacije tega gibanja, bo pomenila eksproprijacija in socijalizacija za nas obenem nacionaliziranje zemlje in kapitala. Toda v narodnostnem oziru so posamezniki brez pomena, v nacionalni državi bodo izginili neopaženo, premenjenim nacionalno-političnim, gospodarskim ter sploh civilizacijskim razmeram se bodo prilagodili hitro, sami od sebe. —

Tako torej bodo imele narodne države, ki bodo brezdvomno v kratki dobi povsod po evropskem Vzhodu stopile na mesto dosedanjih historičnih, na videz raznorodnih, v resnici pa imperijalistično-narodnih, slednjič za posledico popolno narodnostno poenotenje ter konsolidiranje doslej narodno mešanega ozemlja.

